

Pašvaldības – autonoma vietējā vara vai vien centrālās varas pagarinājums

Valsts vara pašvaldībām uztic arvien vairāk pienākumu un paplašina to atbildības areālus, kam gan netiekot atvēlēts atbilstošs finansējums, rezultātā vietējai varai esot sasieta rokas, ne tikai lai rūpētos par iedzīvotāju interesēm, bet vēl vairāk attīstītu uzņēmējdarbību, jo industriālo teritoriju un telpu izveide esot iespējama tikai ar ES struktūrfondu līdzekļiem, kuru novirzīšanā liela teikšana esot tiem, kuri atrodas valdību veidojošajā koalīcijā

Teksts Māris Ķirsons

Ilustrācija stock.adobe.com

Foto Ritvars Skuja/DB, LETA

Tādu ainu rāda diskusija par pašvaldību iespējām īstenot savā pārraugāmajā teritorijā būtisku ekonomisko izaugsmi, tajā pašā laikā rūpējoties par iedzīvotāju vajadzību nodrošināšanu.

Vienlaikus, ja pašvaldības neliks akcentu uz uzņēmējdarbības attīstību, investoru piesaisti, tad nekas vairāk kā sēdēšana ar izstieptu roku valsts naudas dalītāju virzienā nav gaidāma. Uzņēmēji ne vienreiz vien ir norādījuši, ka pašvaldībām ir jābūt ieinteresētām uzņēmējdarbības attīstībā, vienlaikus pašvaldībām bieži vien nav īsti burkānu, ar ko varētu ieinteresēt – piesaistīt – investorus. Lielākoties biznesu interesējošo industriālo teritoriju izveide un parku būvniecība līdz šim ir tikusi īstenota, izmantojot ES struktūrfondu līdzekļus, kurus sadalīja valdību veidojošo politisko spēku kontrolētās ministrijas.

Pašām bail nodarboties ar biznesu

“Pašvaldības nav uzņēmējs, to būtība ir pakalpojumu sniegšana, kas pamatojas uz pašvaldības autonomajām funkcijām, tostarp arī uzņēmējdarbības sekmēšana, vienlaikus Valsts pārvaldes likumā (88. pantā) paredz striktus nosacījumus, kad pašvaldība var piedalīties biznesā,” situāciju skaidro zvērināts advokāts, pašvaldību eksperts Artis Stucka. Viņš norāda, ka kara laikā pašvaldību funkcijas bijušas ļoti paplašinātas.

“Šodien nevaram iedomāties, ka pašvaldība varētu nodarboties ar porcelāna priekšmetu ražošanu, smago metalurģiju, kas bija raksturīgi Otrā pasaules kara laikam, jo būtība – cilvēkiem vajadzīgs darbs, ienākumi, bet privātuzņēmēji šādos apstākļos nav gatavi investēt un strādāt,” vēstures piemērus min A. Stucka. Viņš uzsver, ka šodien pašvaldības par ikkatru cenu no šādas darbības sfēras cenšas maksimāli norobežoties. “Tas notiek tāpēc, ka tiek postulēts: tādejādi tiek radīta negodīga konkurence, pat ignorējot lietas apstākļus – vai tā ir vai nav,” skaidro A. Stucka.

Savukārt Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis, profesors Rīngolds Balodis uzskata, ka šādu situāciju ir radījusi arī Konkurences padomes un Valsts kontroles pozīcija. “Ir neskaitāmi daudz kontrolētāju – uzraugu, kuri atrod, ko un kāpēc nevar, tajā pašā laikā VARAM ir drīzāk vēl viens papildu kontrolētājs, nevis pašvaldību atbalsts. Sanāk, ka kontrole tiek padarīta par valsts pastāvēšanas galveno mērķi, taču pašvaldību iedzīvotāju – patērētāju intereses paliek uz papīra, bet pašvaldībām pilnīgi tiek atsista vēlme veikt uzņēmējdarbību,” tā R. Balodis. A. Stucka atgādina vairākus būtiskus piemērus, kur lēmumi tika pieņemti, ignorējot patērētāju ieguvumus. “Šķiet, ekonomikas ministra D. Pavļuta laikā bija karagājiens pret Rīgas vēlmi tirgot dzeramo ūdeni – tā dēvēto *Aqua Rīga*, pamatojot ar to, ka šāda pašvaldības iesaistīšanās dzeramā ūdens biznesā būtiski kaitēs privātajiem spēlētājiem, taču ignorēja faktu, ka tobrīd veikalā dzeramais ūdens maksāja tikpat (vai pat vēl dārgāk), cik piens. Pēc strīda ar valsts politisko varu un iestādēm Rīga piekāpās un *Aqua Rīga* nomira, bet, ja projekts

būtu realizējies, visticamāk, patērētāji varētu iegādāties ūdeni lētāk. Kas šādā situācijā bija ieguvēji un kas bija zaudētāji?” jautā A. Stucka. Viņš atgādina par vēl vienu pašvaldībai piederošu kompāniju, kura saņēma daudz pārmetumu no visām pusēm, ignorējot vēsturisko aspektu.

“Sākotnēji šķiet, ka pašvaldība un lombards ir nesavienojamas sfēras, taču Rīgas pašvaldībai piederošais lombards bija izveidots Pirmā pasaules kara laikā, kad zēla un plauka netaisnība, kad vērtīgas cilvēku mantas tika novērtētas un uzpirktas par ļoti zemu un situācijai neatbilstošu cenu. Pašvaldība nolēma labot šo situāciju un izveidoja savu lombardu, kurā noteica taisnīgas cenas, kā rezultātā pārējiem – privātajiem – lombardiem nācās pielīdzināt savus novērtējumus pilstētas lombardam. Rezultātā ieguvējs bija vienkāršais cilvēks,” skaidro A. Stucka.

Autonomija = fikcija

“Eiropas politiskajās tradīcijās pašvaldības ir autonomas varas, kuras par saviem lēmumiem atbild politiski – vēlētajū priekšā, taču tās nav pakļautas ministri-

*No uzstādījuma sekmēt
uzņēmējdarbību būtībā
nevienam nav ne silts,
ne auksts, jo nav skaidrs,
ko pašvaldība drīkst
un ko nedrīkst,
bet detalizācijas nav,*

Artis Stucka.

jām, kā tas, piemēram, ir Ukrainā, Krievijā, Moldovā, kur tās dzīvo no valsts piešķirtajām dotācijām, jo pašu ienākumu sadaļa ir ļoti minimāla,” analizē Ādažu domes priekšsēdētājs Māris Sprindžuks. Viņš atgādina, ka administratīvi teritoriālo reformu pavadošā retorika bija veidot lielākas, spēcīgākas pašvaldības, kuras pašas spēj sevi uzturēt, tātad būtu autonomākas, taču valsts budžetā ik gadu pašvaldībām kopējais finansējums tiek samazināts par vidēji 100 milj. eiro. “Realitāte ir tāda, ka nevis pašvaldības īsteno to, ko vēlas (būvē jaunu un remontē esošo infrastruktūru, piesaista uzņēmējus utt.), bet gan vietējā vēlēta vara ir kā tāds sava veida centrālās varas pagarinājums uz vietās,” secina M. Sprindžuks. Viņš atzīst, ka, lai arī Ādažu novads tiek uzskatīts par turīgu, tomēr pēc valdības noteiktās iemaksas (2022. gadā tika palielināta par 120% jeb 2,65 milj. eiro līdz 4,85 milj. eiro) pašvaldību izlīdzināšanas fondā tik tikko pietiek līdzekļu, lai varētu finansēt visas valsts noteiktās sfēras, tostarp plūdu novēršanu un ES Zaļā kursa un CO₂ izmešu samazināšanas mērķus. “Un, lai arī Latvija ir ES dalībvalsts, tomēr pašvaldību autonomijas sfērā joprojām valda padomju laiku sistēma, kur tās pilda izpildkomitejas funkcijas, jo nekam citam jau naudas nepietiek,” tā M. Sprindžuks. Viņš novērojis, ka vairāku gadu garumā pašvaldības ar savu iedzīvotāju samaksātajiem nodokļiem rīkojas, nevis lai ar tiem realizētu vajadzīgus pasākumus, bet gan lai īstenotu centrālās varas uzstādījumus.

“Vietējās vajadzības kļūst otršķirīgas, jo to īstenošanai naudas nav,” secina M. Sprindžuks. Protams, kamēr Latvijā bija vairāk nekā 600 pašvaldību, vēl varēja būt arguments, ka tās lielākoties ir vājas, tāpēc vajadzīga uzraudzība. “Pašlaik vairs ir tikai 43 pašvaldības, tās ir daudz lielākas un spēcīgākas, bet mamma, kas pieskata, tik un tā ir palikususi, un tā var atcelt jebkuru pašvaldības lēmumu – saistošos noteikumus – vai pat atlaist mēru, piemēram, par maksas noteikšanu uz tilta. Šādas kārtības, kur vieni politiķi var atcelt otru, nav nevienā citā ES dalībvalstī kā tikai Latvijā,” tā M. Sprindžuks. Viņš uzsver, ka šāda konstrukcija, kurā vēlētos politiskos konkurentus var vienkārši atcelt, ir dīvaina, jo tādas tiesības ir tikai vēlētajiem. “Tas nozīmē, ka deklarētā pašvaldību autonomija ir fikcija, jo visu, ko dara pašvaldības, kontrolē Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija,” tā M. Sprindžuks. ➔

A. Stucka skaidro, ka ir noteiktas 23 autonomās pašvaldību funkcijas, katrai funkcijai no valsts puses ir savs pārraugis, piemēram, attiecībā par uzņēmējdarbību tāda ir Ekonomikas ministrija, Konkurences padome, teritorijas plānošanu savukārt pārrauga Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, kura arī pārrauga pašvaldību domes politiskās amatpersonas un var iniciēt attiecīgās pašvaldības domes atļaušanas likumprojektu. "Savulaik, par šo normu debatējot, Saeimā tika norādīta kāzusa situācija, kad viens politiķis (ministrs) no augšas varēs izrīkoties ar citu politiķi (pašvaldībā), turklāt ministrs var nebūt arī iedzīvotāju ievēlēts atšķirībā no pašvaldības," stāsta A. Stucka. Viņš arī atgādina, ka savulaik jau šāda politiku konfrontācija ir notikusi – starp tā laika vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministru Edmundu Sprūdžu un Ventspils domes priekšsēdētāju Aivaru Lembergu. "Ir bijušas situācijas, kad ministrs – politiķis vēlas, lai tiktu sagatavots konkrētās domes priekšsēdētāja vai domes atļaušanas dokuments, kaut arī tam nav juridiska pamatojuma, būtībā tikai tāpēc, ka tajā ir politiskais pretinieks," uz jautājumu, vai savā darbā saskāries ar politisko pasūtījumu kādas pašvaldības atļaušanai, atbild A. Stucka. Viņš atzīst, ka Eiropā ir iestrādāts mehānisms, kas ļauj parlamentam noteiktos gadījumos atlaist pašvaldības domi, tikai jautājums ir par iemesliem.

Pašvaldības vadītājs – lobists

"Ja pašvaldību ieņēmumi būtu prognozējami ilgtermiņā, ne tikai noteikti nodokļi (iedzīvotāju ienākuma un nekustamā īpašuma), bet arī to likmes, tad, pirmkārt, vietējā vara varētu plānot savu darbību ilgtermiņā un arī valsts politiķi vietējo varu nevarētu tik viegli rautīt," secina A. Stucka. Viņš atgādina, ka pašvaldību finanšu ieņēmumi nav pastāvīgi un fiksēti, kas ļauj dažādas manipulācijas, proti, pēdējo divu gadu laikā pašvaldībām atvēlētais finansējums ir sarucis vidēji par 90 milj. eiro gadā, un faktiski tādējādi pašvaldības ir padarītas pilnībā atkarīgas no valsts dotācijām, kuras tiek dalītas bieži vien pēc ne visai izprotamiem principiem. "Ja vienai attiecīgajām vajadzībām piešķir naudu, bet otrai tām pašām vajadzībām nepiešķir vai piešķir mazāk, tad kāpēc? Vai tāpēc, ka attiecīgās vietējās varas ievēlētais vadītājs nav pareizajā politiskajā krāsā?" jautā A. Stucka. Viņš aicina ielūkoties valsts budžeta likumos un pajautāt, kādēļ vienai pašvaldībai tiek

Ir neskaitāmi daudz kontrolētāju – uzraugu, kuri atrod, ko un kāpēc nevar. Sanāk, ka kontrole tiek padarīta par valsts pastāvēšanas galveno mērķi, bet pašvaldību iedzīvotāju – patērētāju intereses paliek uz papīra,

Ringolds Balodis.

Lai arī Latvija ir ES dalībvalsts, tomēr pašvaldību autonomijas sfērā joprojām valda padomju laiku sistēma, kur tās pilda izpildkomitejas funkcijas, jo nekam citam jau naudas nepietiek,

Māris Sprindžuks.

piešķirts vairāk, citai mazāk, bet vēl citai nemaz. "Par šo problēmu tiek runāts ne tikai Latvijas, bet pat visas Eiropas pašvaldību un valsts politikas varas kontekstā," uz jautājumu, vai tā ir tikai Latvijas problēma, atbild A. Stucka. Viņš atgādina, ka parlamenta vēlēšanu gadā politisko partiju pārstāvji, viesojoties reģionos, vietējiem politiskajiem līderiem piedāvā iesaistīties konkrētajā politiskajā spēkā, par to kā atbildību solot būtiskāku atbalstu no valsts. "Jo vairāk pašvaldībai savas naudas, jo mazāk tā būs atkarīga no valdību veidojošo partiju labvēlības un pārraudzības institūcijām, kuras tieši vai pastarpināti kontrolē valdību veidojošie politiskie spēki," tā A. Stucka. Viņš atzīst, ka pašvaldību domju priekšsēdētāju vērtība nereti tiek mērīta vienā parametrā – var vai nevar ministriju un politiskās varas gaiteņos izcīnīt papildu naudu konkrētajām vajadzībām: ielu asfaltēšanai, tiltu remontēšanai u.tml. "Vērtīgs vadītājs ir tas, kurš spēj sagādāt papildu naudu no valsts budžeta, bet slikts – kurš var atvest tikai politiku solījumus," tā A. Stucka. Viņaprāt, pašvaldību nostādīšana lūdzēju pozīcijā neko labu neliecina. "Konfrontācija starp pašvaldībām un valdību notiek nemitīgi, jo naudu reāli daļa ministrijas, bet pašvaldības atrodas nemitīgā naudas badā," secina A. Stucka. Viņaprāt, naudas piešķiršana jāveic nevis tikai pēc nozaru, bet arī pēc teritoriālā principa.

Reforma pēc būtības

"No uzstādījuma sekmēt uzņēmējdarbību būtībā nevienam nav ne silts, ne auksts, jo nav skaidrs, ko pašvaldība drīkst un ko nedrīkst, bet detalizācijas nav. Ministriem šo pašvaldību funkciju, uzdevumu un pakalpojumu vērtēšana novedis pie finansējuma problēmas, jo katrs uzdevums kaut ko maksā," stāsta A. Stucka. Viņš atgādina, ka, piemēram, Vācijā, atšķirībā no Latvijas, ikviena pašvaldības funkcija ir aprēķināta. "Ja būtu precīzi fiksēta nauda, cik kurš pakalpojums maksā, tad valstij būtu tāda jāpiešķir, nevis kā tas notiek pašlaik – ir tik naudas, cik ir, un ar to arī tieciet galā," secina A. Stucka. Reforma bija kartes pārkrāsošanai un politiskās konjunktūras pārmaiņai, jo daļa vietējo politiku bija spiesti ielaisties darījumos ar varas partijām, lai saglabātu savu varu. "Autonomija realitātē būtu, ka pašvaldības dzīvo ar savu naudu, turīgākās atbalsta trūcīgākās, bet ne jau kā pašlaik, kad šo atbalstāmo vidū ir Valmiera, Jelgava, Ventspils utt. Vienlaikus pašval-

dībām par saviem lēmumiem jāatbild vēlētāju, nevis politisko konkurentu priekšā, kā tas bieži vien notiek pašlaik,” pauž M. Sprindžuks. Viņaprāt, ja būtu reāla, nevis iluzora autonomija, tad vietējā vara varētu pierādīt savu varēšanu. “Ne katrā pašvaldībā vajadzīgs ugunsdzēsēju depo, pansionāts utt., bet tas jau jāskatās plānošanas reģionu līmenī, piemēram, kas cels *park&ride* autostāvvietas – Rīga vai tās apkaimes (Vidzemes, Zemgales, Kurzemes) pašvaldības, kuru iedzīvotāji tās, visticamāk, izmantos. Tieši tāpat ir ar transporta infrastruktūru,” iesaka M. Sprindžuks. A. Stucka uzskata, ka nemitīgos strīdus par to, kurai pašvaldībai kas jādara, varētu risināt ar aglomerācijas likuma palīdzību, kā to dara citviet Eiropā. “Vairumtirdzniecības noliktavas Pierīgā, sabiedriskais transports, ceļu infrastruktūra nav tikai Rīgas, tā ir visas Pierīgas jautājums, tāpēc būtu jābūt skaidriem spēles nosacījumiem, kā tiek finansēta attiecīgās infrastruktūras izveide un uzturēšana. “Viena pašvaldība šodien nevar ieguldīt naudu infrastruktūrā, kas atrodas kaimiņu pašvaldības teritorijā, un tad nu rodas tie brīnumi, ka veloceļiņš vai asfaltētā iela beidzas nekurienē,” tā A. Stucka. Savukārt R. Balodis uzskata, ka šāda politika, kur katra pašvaldība ir teju vai kā atsevišķa karaļvalsts, neko labu nerada, vēl vairāk – šāda situācija tikai atbaida, piemēram, investorus. Vēl viens aspekts ir lietderīga un jēgpilna naudas tērēšana, piemēram, cik daudz skolu vispirms tika renovētas, bet pēc dažiem gadiem slēgtas. “Pirms vairākiem gadiem ūdenssaimniecības sakārošanai tika atvēlēts teju miljards eiro (dāvana 90% apmērā no izmaksām), taču daudzās vietās šai infrastruktūrai ēkas nav pieslēgtas, jo cilvēkiem tam nav naudas, turklāt ir vietas, kurās jaunās sistēmas strādā ar ļoti mazu noslodzi, jo iedzīvotāju skaits kļūst arvien mazāks. Tagad ir nākamais modes kliedziens – saules baterijas, bet tās vajag izvietot vietās, kur tām būs vislielākā atdeve, nevis pilnīgi visur,” tā M. Sprindžuks. Viņaprāt, tikai pašvaldību reālā autonomija ir labākās zāles pret neefektīvu līdzekļu tērēšanu. “Pirms reformas tika solīts 170 milj. eiro ietaupījums pašvaldību (vidēji 4 milj. pašvaldībai) pusē, bet nezinu, kurā pašvaldībā saruka izmaksas, diemžēl tās pieauga,” tā M. Sprindžuks.

Vietējiem vajag pakalpojumu

R. Balodis atgādina, ka būtībā vienkāršajam iedzīvotājam svarīgākais ir konkrētu

pakalpojumu pieejamība, nevis tas, kurš to piedāvā – valsts, viņu pašu ievēlēta pašvaldība, vietējais vai ārvalstu privātuzņēmējs. Pirms kāda laika A. Stucka piedalījies diskusijā par veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību, kurā izskanējis atzinums: pašvaldību veselības aprūpes iestādes ierobežojot privātos šo pakalpojumu sniedzējus. “Bet diemžēl, it īpaši reģionos, veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība bez pašvaldības centriem ir problemātiska, jo privātie neredz iespēju laukos nopelnīt ne tikai tāpēc, ka ir salīdzinoši maz iedzīvotāju, bet arī tāpēc, ka tur cilvēku ienākumu līmenis ir daudz zemāks nekā lielpilsētā Rīgā,” secina A. Stucka. Viņš norāda uz konkrētu piemēru.

“Man pērn bija problēmas ar redzi, devos uz pašvaldības veselības aprūpes centru, kur saņēmu atbildi: pierakstīsim rindā, un pie daktera tiksiet pēc diviem mēnešiem. Bet vai līdz tam laikam jau nebūšu neatgriezeniski zaudējis redzi, tas nevienam neinteresēja, un skanēja ieteikums – tad brauciet uz Rīgu,” savu pieredzi atklāj A. Stucka. R. Balodis norāda, ka, piemēram, Talsu slimnīcā nav traumpunkta. “Iedzīvotājam, kas dzīvo Upesgrīvā vai Mērsragā, jārodas uz 100 km tālo Rīgu vai Ventspili. Murgs un patiesā attieksme pret tiem, kas nedzīvo lielajās pilsētās. Turklāt kurš par to ir atbildīgs – valsts vai pašvaldība? Pirmā rāda uz otro un otrā atkal uz pirmo, bet cieš cilvēks, kuram vajag šo palīdzību,” norāda R. Balodis. Viņaprāt, ja valsts ierobežo pašvaldības, tad tai ir pašai jāuzņemas atbildība par to pašu veselības aprūpes (tostarp zobārstu) pakalpojumu pieejamību.

Šķiet, arī no šādas situācijas rodas jautājumi – kam vajadzīga vietējā vēlētāja vara, ja ievēlētie deputāti tik un tā neko īsti nespēj un visu diktē ministrijas, tad arī loģiski būtu, ka veselības aprūpe pārietu Veselības ministrijas pārziņā, visas skolas un bērnudārzi – Izglītības un zinātnes ministrijas pārziņā, drošība – Iekšlietu ministrijas, savukārt uzņēmējdarbība (kur, ko attīstīt, piesaistīt investorus, attīstīt industriālas zonas) – Ekonomikas ministrijas, savukārt transporta un infrastruktūra joma – Satiksmes ministrijas, kultūras iestādes, muzeji, bibliotēkas – Kultūras ministrijas paspārnē, sociālie pakalpojumi – Labklājības ministrijas pārziņā. Tādējādi varētu ik gadu ietaupīt miljoniem eiro. “Gan iedzīvotājiem, gan uzņēmējiem bardaks un, galvenais, noniecinošā attieksme ir apnikusi,” tā R. Balodis.